

MUHTÂRÂT

Arap edebiyatında tek konu etrafında derlenmiş antolojilerden İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin *Kitâbü'z-Zehre'si* ile İbn Hazm'ın *Ṭavku'l-ḥamâme'sinde* kendilerine ve başkalarına ait aşkla ilgili birçok şiir toplanmıştır. Ebû'l-Velîd İsmâil b. Âmir el-Himyerî, *el-Bedî' fi vaşfi'r-rebî'* adlı eserinde yine aşk konusunda Arap-İspanyol karakterli şiirlerden seçmeler yapmıştır. Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Kenzü'l-küttâb*'ında kâtip ve ediplerin özel ve resmî yazışmalarında malzeme olarak kullanabilecekleri beyit ve kıtaları bir araya getirmiştir. Safedî'nin, tek konu etrafında kendisine ve başka şairlere ait şiirlerden derlediği birçok muhtârâtı arasında *Teşnifü's-sem' bi'nsikâbi'd-dem'*, *Keşfü'l-hâl fi vaşfi'l-hâl*, *Reşfû'z-zülâl fi vaşfi'l-hilâl*, *Cerû'z-zeyl fi vaşfi'l-hayl*, *et-Tenbîh 'ale't-teşbih* gibi eserleri zikredilebilir. İbn Ebû Avn'ın mensur teşbih örneklerine de yer verdiği *Kitâbü't-Teşbihât*'ı ile (nşr. Muhammed Abdülmuîd Han, London 1950) İbnü'l-Kettânî'nin Endülüş şirinden seçmeleri içeren *Kitâbü't-Teşbihât*'ı da burada anılmalıdır (bk. TEŞBİH). İbn Senâ-ülmülk'ün *Dârü't-îrâz fi 'ameli'l-müveşşahât*'ı (nşr. Cevdet er-Rikâbî, Dimaşk 1368/1949) müveşşah türü şiirin teorisiyle pratiğine dair zengin bir içeriğe sahiptir. Safedî, *Tevşî'u't-tevşih* adlı eserinde (nşr. Albîr Habîb Mutlak, Beyrut 1386/1966) Endülüş, Mısır ve Suriye şairlerinden seçtiği müveşşahlarla bunlara yazdığı nazîreleri ve diğer müveşşahlarını toplamıştır (bk. MÜVEŞŞAH).

Muhtârât arasında tanınmış bir şairden yapılmış seçmeleri ihtiva eden eserler de vardır. Hâlidîyyân'ın *el-Muhtâr min şi'ri Beşşâr* (Ebû't-Tâhir İsmâil et-Tücbî'nin şerhiyle birlikte, nşr. Muhammed Bedreddin el-Alevî, Aligarh 1353/1934), *el-Muhtâr min şi'ri İbni'd-Dümejne* (nşr. Muhtârüddin Ahmed, Aligarh 1383/1963), *İhtiyâru şi'ri'l-Buhtürî*, *İhtiyâru şi'ri Müslim b. el-Velîd ve aḥbâruh*, *İhtiyâru şi'ri İbni'l-Mu'tezî*; Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *el-Muhtâr min şi'ri'l-Mütenebbi ve'l-Buhtürî ve Ebî Temmâm* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî, et-Tarâ'ifü'l-edebîyye içinde, Kahire 1937) adlı eserleri bunlardandır.

IV. (X.) yüzyılda eski ile yeni şiirin özellikleri ve birbirlerine olan üstünlükleri gibi konuların tartışılması aynı temada eski ve yeni şiirlerin derlediği antolojilerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Hâlidîyyân'ın *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir min eş'ârî'l-müteḥaddimin ve'l-Câhiliyye ve'l-*

muḥaddramin'i (nşr. Muhammed Yûsuf, I-II, Kahire 1378/1958), İbn Saîd el-Mağribî'nin Doğu ve Batı şiirinden benzer olanları bir araya getirdiği *'Unvânü'l-murkışât ve'l-muṭribât*'ı (Kahire 1286/1869) bunlar arasında zikredilebilir.

Şairlerin biyografileri hakkındaki eserlerde onlardan seçilmiş şiirler de muhtârât özelliği taşır. İbn Sellâm el-Cumahî'nin *Ṭabaḳâtü fuḥûli's-su'arâ'*, Muhammed b. Habîb'in *Kitâbü men nüsibe ilâ ümmihî mine's-su'arâ'*, İbn Kuteybe'nin *eş-Şîr ve's-su'arâ'*, Ebû Bekir es-Sûlî'nin *Kitâbü Aḥbâri's-su'arâ'i'l-muḥdeşîn*, özellikle Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin kendi zamanına kadar bestelenmiş güfteleri derlediği, bu vesileyle şairlerin hayat hikâyeleri ve maceralarıyla diğer şiirlerinden zengin malzemeyi topladığı *Kitâbü'l-Eğânî'si*, Merzûbânî'nin *Mu'cemü's-su'arâ'* ile *Eş'ârü'n-nisâ'*, Seâlibî'nin kendi nesliyle bir önceki nesilden şairleri bölgelerine göre ayırarak hayat hikâyeleri, haber ve hâtıralarıyla şiirlerinden seçtiği zengin malzemeyi bir araya getirdiği *Yetîmetü'd-dehr*'i bu konuda önemli çalışmalarındandır. Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Ḳalâ'idü'l-ikyân* ile *Maṭmaḥu'l-enfüs* adlı eserlerinde Endülüş'ün ünlüleriyle edip ve şairlerinden seçmelere de yer vermiştir. Kendisini Seâlibî ile Feth b. Hâkân'ın halefi gibi gören Ebû'n-Nûr İsâmüddin Osman b. Ali el-Ömerî'nin Doğu şairleri ve şiirleri hakkındaki *er-Ravzü'n-naḍr fi terceme-ti üdebâ'i'l-aşr*'ı da bu tür eserlerdendir. İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî'* adlı bediîyesinin şerhinde toplam 12.000 beyte ulaşan örnekleri toplamıştır. Eski Arap şiirinden yaptığı seçmelerle antoloji tertip eden çağdaş müellifler arasında Bârûdî (*Muhtârâtü'l-Bârûdî*) ve Ali Ahmed Saîd (*Divânü's-si'ri'l-Arabî*) zikredilebilir (konuyla ilgili diğer eserler için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 994-995, 1002-1003). İdrîs Belmelîh muhtârât konusunda bir doktora hazırlamış (bk. bibl.) ve bu çalışmasında kadim şiirin kalıcı olmasının ve yaygınlığının psikososyal sebeplerini incelemiştir (ayrıca bk. MECMUA; MÜNTEHABÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 42-43, 49; Brockelmann, *GAL*, I, 368-369; II, 46-102, 439-441, 668-671; *Suppl.*, III, 994-995, 1002-1003; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 14-17, 31, 33-34, 40-41; İdrîs Belmelîh, *el-Muhtârâtü's-si'riyye ve echizetü telâḳḳiha 'inde'l-Arab min hilâli'l-Muḥaddaliyyât ve Hamâseti Ebî Temmâm*, Rabat 1995; A. Hamori, "Mukhtârât", *EP* (İng.), VII, 526-528; Nasrullah Hacimüf-

tüoğlu, "Abdülkâhir el-Cürcânî", *DİA*, I, 248; Ali Şakir Ergin, "el-Asma'iyyât", a.e., III, 500; Nasuhi Ünal Karaarslan, "Bârûdî, Mahmud Sâmî Paşa", a.e., V, 91; Hulûsi Kılıç, "Ebû'l-Ferec el-İsfahânî", a.e., X, 317-318; Saffet Köse, "İbn Dâvûd ez-Zâhirî", a.e., XIX, 410; Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", a.e., XX, 147; Hüseyin Elmalı, "İbnü's-Şecerî", a.e., XXI, 219; Ramazan Şeşen, "İmâdûddin el-İsfahânî", a.e., XXII, 175.

TEVFİK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

MUHTÂRÎ

(مختاری)

Ebû Ömer Sirâcüddîn
Osmân b. Ömer Muhtârî-yi Gaznevî
(ö. 513/1119'dan sonra)

Gazneliler'in
son döneminde yaşayan
Fars şairi.

467 veya 468 (1074 veya 1075) yılında doğdu. Babasının adı bazı kaynaklarda Muhammed olarak kaydedilmektedir. Tahsili hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte eserlerinden iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Şiirlerinde önceleri adını (Osman) mahlas diye yazarken daha sonra Muhtârî mahlasını kullanmıştır. Bu mahlas, hakkında kaside yazdığı Ebû Nasr Muhammed Müstevfî'nin kendisine verdiği "Muhtârü's-su'arâ" unvanından alınmış olmalıdır (*Divân-ı Hakîm Muhtârî-i Gaznevî*, s. 190-191). Muhtârî ayrıca "hâce" ve "hakîm" lakaplarıyla da anılır.

Muhtârî, yirmi bir yaşlarında iken Gazneli Hükümdarı İbrâhim b. Mes'ûd'un sarayına girdi. İlk kasidesini "seyyidü's-selâtin" dediği bu hükümdar adına yazdı ve saraydaki şairler arasında temayüz etti. Bu hükümdarın ölümünün ardından yerine geçen oğlu III. Mesud'un şairlere karşı ilgisizliği sebebiyle Hindistan'da Kûşdâr'a gitti. Burada kaldığı süre içinde (490-493/1097-1100) şehrin valisi Muhammed b. Hatîb ve Lahor'da bulunan ünlü şair Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân için kasideler söyledi. Bir süre sonra gittiği Belh'in ileri gelenlerine kasideler yazdı, saray şairi Hasan Amîd ile tanıştı. Ayrıca Sistan'da ortaya çıkan Nîmrûz Hükümdarı Nasr b. Halef'e kasideler gönderdi. Belh'ten gittiği Kırman'da Selçuklu Hükümdarı I. Muizzüddin Arslan Şah ve diğer önde gelen kimseler için kasideler söyledi. Bu sırada III. Mesud'un Hindistan'da kazandığı zaferleri övdüğü ve Gazne'ye dönmek için izin istediği bir fetihnâme yazıp vezir Kutbüddin Yûsuf b. Ya'kûb aracılığıyla ona gönderdi. Ancak bundan bir sonuç alamadığından Gazne'ye bu hükümdarın ölümünden (508/1115) sonra döne-

bildi. Bu arada Tabes'in İsmâîlî yöneticilerinden Yemînüddeve İsmâîl b. Gilekî'ye ithaf ettiği *Hünernâme* adlı eserini kaleme aldı. Muhtârî, Gazne'ye gidince III. Mesud'un yerine geçen oğlu Arslan Şah tarafından iyi karşılandı; Muhtârî de onun tahta çıkışını kasidelerle kutladı. Bu hükümdar tarafından melikü's-suarâ tayin edilen Muhtârî böylece hayatının en rahat dönemini yaşadı. Hakkında otuza yakın kaside yazdığı Arslan Şah 511'de (1117) kardeşi Behram Şah tarafından tahttan uzaklaştırılınca Muhtârî de gözden düştü. Divanında Behram Şah için söylediği sadece bir kaside bulunması da (a.g.e., s. 500-501) bunu teyit etmektedir.

Muhtârî hayatının son dönemini Mâverâünnehir ve Semerkant'a yaptığı seyahatlerle geçirdi. Semerkant'ta Batı Karahanlı Hükümdarı Arslan Han'ın sarayına girdi. Ardından Horasan'a geçti. Ancak burada haklarında kaside yazdığı kişilerin adı bilinmemektedir. Divanında 513'ten (1119) sonraki tarihlerde yazdığı şiirlerine rastlanmadığına göre onun bu yıl içinde veya kısa bir süre sonra öldüğü tahmin edilebilir. Dolayısıyla tezkirelerin verdiği 534 (1139-40) tarihi ve sonraki tarihler doğru değildir. *Hünernâme* adlı eserini ithaf ettiği İsmâîlî emiri Yemînüddeve'yi övmesine ve kendisini on ikinci imam Mehdî el-Muntazar'a benzetmesine bakarak Şîî olduğu ileri sürülmüşse de onun yüzlerce Sünnî'yi de methetmiş olması bunun aksini göstermektedir. Ayrıca Gazneli sarayında bulunması da Sünnî kabul edilmesi için yeterli delildir.

Eserleri. 1. *Divân*. Şairler arasında büyük rağbet gören Muhtârî'nin divanındaki kasideler yazıldıkları bölgelere göre Gazneviyyât, Kirmâniyyât, Semerkandiyât ve belirli bir yere nisbet edilmeyen şiirler olmak üzere dört gruba ayrılır. Bunlar aynı zamanda hayatının dönemleriyle de ilgilidir. Divanında ayrıca terkebîbendler, gazeller, kıta ve rubâiler yer alır. Eser, ilk defa Rükneddin Hümayun Ferruh tarafından *Divân-ı Hakîm Muhtârî-yi Gaznevî* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1336 hş.). Daha sonra Celâleddin Hümaî, *Taşhîh-i Divân-ı Hakîm Muhtârî-i Gaznevî* ismiyle ikinci neşrini gerçekleştirmiştir (Tahran 1340 hş./1961). 2. *Hünernâme-i Yemînî*. Bu felsefî mesnevi kâinatın kozmolojik bir tanıtımı ile başlar. Zodyak kuşağı, gezegenler ve dört unsurun (ateş, su, hava ve toprak) gelişmesini, mizaç ve mevsimleri, mevalîd-i selâse (hayvanlar, bitkiler ve madenler), Hz. Âdem'in yara-

tılışı, Allah ve peygamberler, kâmil insan gibi konuları içerir. Bu tür bir eser ilk defa Muhtârî tarafından yazılmış, Senâi *Ha-dîkatü'l-ha-kîka*'sında onu takip etmiştir.

Yakın zamana kadar Muhtârî'nin eseri kabul edilen *Şehriyârname*'nin (Safâ, *Hamâse-serâyî der İrân*, s. 311-315) ona ait olmadığı ileri sürülmektedir (Storey, V/2, 432-434). Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinden hareketle kaleme alınan *Şehriyârname*'nin konusunu, Rüstem'in torununun oğlu Şehriyâr b. Berzû'nun Hindistan'daki savaşlarıyla ilgili olaylar meydana getirir. Bunun Muhtârî'ye ait olamayacağını söyleyenler eserdeki ifade ve nazım bozukluklarını delil göstermekte ve eserin, III. Mesud'un Hindistan seferlerinden esinlenen Hintli bir şair tarafından X-XI. (XVI-XVII.) yüzyıllarda yazıldığını belirtmektedirler. *Şehriyârname* Gulâm Hüseyin Bigdilî tarafından yayımlanmıştır (Tahran 1358 hş.).

Muhtârî'nin Fars edebiyatında Türkistan veya Horasan üslûbu denilen tarzda (sebk-i Horasânî) yazdığı kasidelerinde Unsuri, Ferruhî-i Sîstânî ve Ezraki-i Herevî gibi şairlerin etkileri görülür ve şiirlerinde onların kullandığı pek çok mazmuna rastlanır. Nitekim Muhammed b. Habîb adında bir kişiye sunduğu kasidesiyle Ferruhî'nin "Kaşîde-i Sümnâtiyye"si arasında büyük benzerlik vardır. Bununla birlikte Muhtârî hiçbir zaman taklitçi bir şair olarak görülemez. İfade kabiliyeti, geniş bilgisi ve anlatımdaki sadeliği onu diğer şairlerden ayırır. Muhtârî bed'î sanatındaki hüneri ve bilmeceleriyle de (çîstânâh) ünlüdür.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhtârî, *Divân-ı Hakîm Muhtârî-yi Gaznevî* (nşr. Rükneddin Hümayun Ferruh), Tahran 1336 hş., s. 190-191, 500-501, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *Şehriyârname* (nşr. Gulâm Hüseyin Bigdilî), Tahran 1358 hş., s. 1-16; Devletşah, *Tezkire*, s. 76; Emîn-i Ahmed-i Râzî, *Heft İklim* (nşr. Cevâd Fâzıl), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 324-331; Lutf Ali Beg, *Âteşkede-i Âzer*, Tahran 1337 hş., s. 118-121; Rızâ Kuli Han Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, Tahran 1295, I, 598-607; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 542-543; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 428-435; Rızâzâde-i Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, Tahran 1324 hş., s. 255-256; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, V, 261; Safâ, *Edebiyyât*, II, 501-508; a.mlf., *Hamâse-serâyî der İrân*, Tahran 1363 hş., s. 311-315; Celâleddin Hümaî, *Muhtârîname: Muqaddime-i Divân-ı 'Osmân Muhtârî*, Tahran 1361 hş.; J. T. P. de Bruijn, *Of Piety and Poetry: The Interaction of Religion and Literature in the Life and Works of Hakim Sanai of Ghazne*, Leiden 1983, bk. Fihrist; Gulâm Hüseyin Bigdilî, "Şehriyârname-i Muhtârî-yi Gaznevî", *Âyende*, VI/1-2, Tahran 1359 hş., s. 77-86; Julie S. Meisami, "Muhtârî", *EP* (İng.), VII, 535-536.

MÜRSEL ÖZTÜRK

MUHTÂRİYYE

(المختاریّة)

Muhtâr es-Sekafî'ye
(ö. 67/687)

nisbet edilen bir Keysânîyye fırkası
(bk. KEYSÂNİYYE).

MUHTÂRÜ's-SIHÂH

(مختار الصحاح)

İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî'nin
Tâcû'l-luğa adlı sözlüğüne
Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî
(ö. 666/1268'den sonra)
tarafından yazılan muhtasar
(bk. TÂCÜ'l-LUGA).

MUHTASAR

(المختصر)

Bir eserin özet halinde
kaleme alınmasından
meydana gelen telif türü.

Sözlükte "bel" mânasındaki **hasr** kökünün "iftîâl" kalıbından türemiş bir sıfat olan **muhtasar** "kısaltılmış, özetlenmiş" demektir. Kelime, hacimli bir eserin özetlenmiş şekli için olduğu gibi bir konunun ana hatlarıyla kısaca yazılmış şekli için de kullanılmıştır (*Lisânü'l-'Arab*, "hşr" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 294-295). Muhtasar ile (ihtisâr) mücez (icâz), ayrıca mülahhas (telhîs), hulâsa, mühezzeb (tehzîb), muhtâr (ihtiyâr), muntekâ (intikâ), muntehab (intihâb) ve mücerred (tecrîd) kelimeleri arasında anlam benzerliği bulunmakla birlikte bazı farklar da mevcuttur. Muhtasarda bir eserin kısaltılması, mülahhasta özetlenmesi temel düşüncedir. Mühezzebde hareket noktası eseri yeniden gözden geçirmek, ondaki fazla ve zayıf bilgileri ayıklamak suretiyle kısaltma yapmaktır. Muhtâr, muntekâ ve muntehabda bir eserin muhtevâsından seçmeler yapılır. Mücerredde ise delil, sened vb. bilgilerin ayıklanması söz konusudur. Bu farklara rağmen sözü edilen kavramların hepsinde "kısaltma yapma" ortak noktadır.

Muhtasarlar, çeşitli dönemlerde ilgi görmüş hacimli kitapların kullanımı sırasında ortaya çıkan zorlukların yaşandığı bir devreden sonra bu zorlukları giderici özetlerin meydana getirilmesi ihtiyacından doğmuştur. Bu tür eserler Arap edebiyatında IV. (X.) yüzyıldan önce nâdir olarak görülür. Bu yüzyılda İbn Abdürabbih'in *el-İkdü'l-ferid*'i ile Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin